

Posudek
disertační práce Štefana Piláta
Jazyková analýza Skopského apoštola.

Disertační práce je věnována tématu, které bylo v paleoslovenistice, současné i starší, zpracovááno jen neúplně, nejčastěji v rámci charakteristik jednotlivých rukopisů (Jagić, Il'jinskij, Kul'bakin a další), totiž problému vývoje staroslověnské (a církevněslovanské) knihy apoštol (tj. Skutků apoštolů a epištol). Stsl. evangelia a žaltář jsou doloženy rukopisy od konce 10. stol., kdežto apoštol až od století 12. (s výjimkou lekcí v Euchologiu sinajském), takže rekonstrukce jeho původního (cyrilometodějského) znění by byla značně problematická. Autor se také o to nesnaží a skupinu rukopisů, které vykazují značnou starobylost, nazývá prostě „archaické“.

Autor, stejně jako řada předchozích badatelů, vychází z jednoho rukopisu, každý jev tohoto rukopisu zařazuje však do širokých souvislostí, především s rukopisy stejné doby i místa, ale i staršími, pokud jde o jevy archaické, tradiční, i s rukopisy jiných písařských škol, a pravidelně přihlíží k nářečí, v jehož oblasti rukopis vznikl a jež se tedy může v některých jeho zvláštích odrazit. Základním rukopisem je autorovi rukopis z r. 1313, chovaný (v konvolutu s evangeliářem z téže doby, ale psaným jinou rukou) v athoském klášteře sv. Pantelejmona (Rossiku) pod sig. N^o4., krátký apoštol-aprakos, napsaný ve Skopje, odkud jeho název Skopský (zkr. Skop; místo a doba vzniku je zmíněna z přípisu). Vydání rukopisu zamýšlel původně F. V. Mareš ve Vídni, po něm Ch. Hannick v Trevíru, plánovaná edice se však neuskutečnila; nyní připravuje vydání rukopisu Š. Pilát (s bohatým aparátem, v němž bude především věnována pozornost lexikální stránce textu). Předložená disertační práce je úvodní studií k tomuto vydání, v níž autor hodnotí paleografii a grafematiku rukopisu, jeho pravopis, fonologii, morfologii a některé jevy syntaktické.

Paleografické analýze je předeslaná krátká kapitola o přípisu v Skop, jehož písař nazývá sám sebe Nikola, stejně jako v obsahově podobném přípisu písař Lobkovova (Chludovova) parimejníku (pro srovnání je uveden ještě rudimentární přípisek Karpinského ap.). V následující analýze jde tedy m.j. o to, jde-li v obou rukopisech o téhož písaře, či jen o shodu jména. Autor s definitivní platností dokazuje, že oba rukopisy byly napsány různými písaři. Ačkoliv mohl autor studovat grafiku rukopisu jen na základě fotokopií, předložil na s. 28–30 v reprodukci optimální soubor všech typů liter, které lze v Skop nalézt, a dále je podrobně srovnává s grafikou nejstarších cyrilských rukopisů. Konstatuje, že písařův úzus byl velmi archaický a že připomíná spíše druhou polovinu 13. století, než 1. polovinu stol. čtrnáctého. Autorova analýza povede ve svém důsledku (o němž autor nepíše) k revizi hodnocení jednotlivých znaků pro nosovky v Makedonském (Strumickém) apoštolu konce 13. stol., jediném archaickém typu apoštola, chovaném v českých sbírkách (ze sbírky Šafaříkovy, nyní v Národním muzeu v Praze); v jeho edici byly jednotlivé litery pro nosovku transliterovány jako **а**, jejich hodnocení jako **о**, které předkládá autor, je však správné.

V rámci výkladu o pravopisném systému Skop pojednává autor obšírněji o vývoji cyrilice a jejím vztahu k hlaholici, zvl. pokud jde o užívání prejotovaných vokálů (s. 54n.; autor zde právem poukazuje na situaci v poměrně nedávno nalezeném Vatikánském palimpsestu), i pokud jde o původ a rozšíření jednojerového pravopisu (s. 58n.; zde využívá faktů z nedávno publikovaného hlaholského Dimitrijova žaltáře). V následující detailní analýze věnuje autor zvláště pozornost psaní jeru (památka je jednojerová) v slabé pozici a psaní prejotovaných vokálů, jejichž užití spojuje spíše s vlivem pravopisu trnovského než pravopisu rašského (s. 78).

Největší část disertace zaujímá fonologická analýza Skopského apoštola (s. 80–141). V celém tomto oddílu sleduje autor dva faktory, které mohou mít vliv na výsledný charakter hlásky, reprezentovaný rukopisem: na jedné straně nářeční prostření, na druhé straně tradiční liturgickou výslovnost. Autor postupně probírá vokalizaci jerů a psaní jerů v poloze napjaté (s přehledem jejich vývoje v starších památkách), denazalizaci nosovek i vzácné projevy jejich záměny, samohlásky ä (Ѧ), ü (Ю) a y (Ы), kontrakci a zdvojování vokálů i adaptaci vokálů řeckých. Na závěr pasáže o vokalismu shrnuje autor svá dílčí zjištění v rekonstrukci vokalického systému rukopisu, znázorněné schématem (s. 113). Na místě nosovek předpokládá vokály **e** a **ä** v rozporu s reflexy severomakedonské oblasti, v níž rukopis vznikl (tam je **e** a **u**). Nářečím této oblasti nebyl také vlastní vokál **ü**, vzniklý přehláskou po palatálních konsonantech; Skop však píše literu ю na všech očekávaných místech, a proto autor ponechává **ü** jako zvláštní foném. Střídnicí za **o** a částečně za **ь** je vokál **ä**. Vokál **ä** jako výsledek přehlásky po měkkých konsonantech však příslušným nářečím patrně nebyl znám.

Pasáž o konsonantech autor naopak zahajuje tabulkou konsonantického systému v Skop (s. 121) a dále sleduje znělostní korelaci, měkkostní korelaci, depalatalizaci starých nepárových palatál (š, ž, č, c, dz) a původně měkkých střídnic št', žd'. Zde opět shrnuje situaci v nářečích, a to nejen v současných, ale také v jejich historickém vývoji, jak je doložen písemnými památkami (zvl. s. 125). Podobně postupuje autor např. při výkladu o epentetickém **l'** (s. 127n.): nejprve vykládá jeho vznik a vývoj v jednotlivých slovanských oblastech, poté vývoj ve východní části jihoslovanských jazyků a posléze situaci v památkách, pocházejících z této oblasti, počínaje 11. stoletím, a závěrem uvádí materiál Skop; závěrem upozorňuje na blízkost Skop – v tomto ohledu – apoštola Ochridského. V souvislosti se skupinami št', žd' shrnuje autor také názory badatelů na vznik makedonských střídnic k', g' (s. 131n.); tuto otázku nechává otevřenou. – Všechny hláskoslovné jevy a procesy (vývoj jerů, denazalizace, kontrakce vokálů, vývoj konsonantických skupin atd.) jsou bohatě dokumentovány materiálem z analyzovaného rukopisu; pokud jde o jevy málo frekventované, je materiál úplný.

Morfologická a syntaktická analýza (s. 142–169) se týká, jak autor upozorňuje v úvodním odstavci, odchylek, tedy především inovací proti normě, rekonstruované na základě nejstarších stsl. památek, tedy tzv. kanonické staroslověnštině. V o-kmenech se v Skop silně projevuje vliv u-kmenů (zvláště zajímavý je instr. pl. пррѡкъми), v io-kmenech i-kmenová koncovka nom. pl. (врачьєар.), v a-kmenech pronikání ia-kmenů (např. gen. рабж ај.), v deklinaci adjektiv vliv deklinace zájmené (v dat. sg. м. хромѡмуапод.), v zájmené deklinaci rozšířené tvary nom. sg. м. ukazovacích zájmen (тъи, тои, съи, сеи). Postpozitivní

člen, který byl v době napsání Skop již vlastní živému jazyku, nachází autor jen na dvou místech (2С 3,16 покрьи валото a v kalendáři na 69a12 празникосъ); v ostatních dokladech odpovídá postpozitivní zájmeno zájmenu v řecké předložce. V rámci syntaktické analýzy uvádí autor několik dokladů míšení pádů: užití akusativu na místě genitivu a lokálu; tvar lokálu místo acc. po předložce по (a въ), nom. (resp. acc.) místo instr. po předložce съ a naopak tvar instr. po předložce на a místo genitivu. Naopak tvary dativu a akusativu, jak dokládá autor, jsou pravidelně užívány ve všech číslech u substantiv všech tří rodů. Ze slovesných tvarů prodělala zřejmě největší vývoj participia. Skop zachovává všech pět participií, ale četné chyby v kongruenci svědčí o tom, že písařovi nebylo jejich užití vlastní. Participium bývá také nahrazeno verbem finitem, mezi participium a určité sloveso se klade spojka и (jev častý ve Vranešnickém apoštolu), což svědčí o pojetí participia jako verba finita.

V závěru autor zařazuje Skop do souboru severomakedonských rukopisů. Konstatuje, že Skop s nimi spojuje jednojerový pravopis a distribuce jerových střidnic, v jiných ohledech že je však Skop bližší starším tradicím ochridské školy (zvl. starobylym rázem písma), ojedinelé je užívání jednoho znaku pro nosovku a téměř úplná absence denazalizace. Naopak lze spatřovat v jednotlivých složkách jazyka vliv místního dialektu. Pro rekonstrukci stsl. archetypu apoštola nebude mít však Skop zásadní význam.

Toto závěrečné autorovo konstatování ovšem nesnižuje význam jeho práce. Jejím výsledkem je jednak dokonalá znalost jednoho severomakedonského rukopisu počátku 14. století a zároveň zpřesnění vztahů mezi jednotlivými rukopisy téže oblasti a doby a příspěvek k vývoji hláskosloví a morfologie v živém jazyce oblasti, kde byl rukopis napsán, i ke vztahu liturgické normy a živého jazyka u písařů církevních textů, zvl. v mladším období. – V soupisu literatury autor právem uvedl pouze díla, která skutečně použil (proto v něm není např. Jagićova monografie z let 1919–1920). – Poznámky k diskuzi mám pouze k detailům na s. 98, 135, 157 (některá zdánlivá míšení pádu by mohla být vyložena i jinak).

Vzhledem ke kvalitě práce a její závažnosti pro poznání církevněslovanské rukopisné tradice v severomakedonské oblasti i jejího vztahu k živému jazyku doporučuji vřele uvedenou disertační práci k obhajobě.

PhDr. Emilie Bláhová, CSc.
Slovanský ústav AV ČR, v. v. i.
Valentinská 1
110 00 Praha 1
tel. 224 800 260